

Конституційне право

УДК 342.7

Ткаченко Євгеній Володимирович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права України

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Tkachenko Yevgeniy

PhD in Law, Associate Professor of the

Department of Constitutional Law of Ukraine

Yaroslav Mudryi National Law University

Гриб Вікторія Олександрівна

студентка факультету адвокатури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Hryb Viktoriia

Student of the Faculty of Advocacy of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Жарко Софія Вікторівна

студентка факультету адвокатури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Zharko Sofiia

Student of the Faculty of Advocacy of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Кеда Олена Юріївна

студентка факультету адвокатури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Keda Olena

Student of the Faculty of Advocacy of the

Yaroslav Mudryi National Law University

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

RESTRICTIONS ON HUMAN RIGHTS UNDER MARTIAL LAW

Анотація. Вступ. Ця стаття присвячена питанню захисту прав людини. Оскільки питання їх обмеження є актуальним в умовах воєнного стану, кожен має знати, які з його прав і свобод можуть бути обмежені й на яких підставах.

Ми підкреслюємо, що права людини є невідчужуваним аксіологічним елементом західної правової культури. Визначаємо, що на сьогодні природа прав людини має імперативний характер для держави: на органи публічної влади покладається обов'язок забезпечувати права людини; водночас ними визначаються межі повноважень держави. Для того, щоб обмежити права людини, повинне бути доцільне обґрунтування та підстави для застосування такого державного примусу, особливо в умовах воєнного стану. До обмежень прав в умовах надзвичайного або воєнного стану (якщо такі обмеження мають масштабний характер) висуваються більш жорсткі вимоги, зокрема, щодо визначення суто законодавчих підстав, тимчасового характеру та дотримання процедурних форм обмеження.

Зроблено висновок, що застосування механізмів обмеження прав і свобод людини та громадянина можливе лише у виняткових обставинах у спосіб і засобами, передбаченими чинним законодавством. Такі винятки містяться у статті 64 Конституції України, зокрема введення воєнного та надзвичайного стану. Надали визначення конституційних обмежень прав і свобод людини та громадянина як передбачений Конституцією України та національним законодавством режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих державою прав та свобод, які запроваджуються спеціально уповноваженими органами в умовах

воєнного або надзвичайного стану з метою забезпечення прав інших осіб та національної безпеки.

Мета. Метою дослідження є аналіз актуальних питань реалізації прав людини, їх дотримання чи обмеження в сьогоденних реаліях.

Результати. В ході дослідження було з'ясовано, що темі обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану не приділяється достатньо уваги, зокрема в науковій сфері. Проте, це питання надзвичайно актуальне, особливо зважаючи на події в Україні. Подальший розвиток даної теми може привести до покращення реалізації інституту обмеження прав і свобод людини та залучення міжнародної спільноти для підтримки та акцентування уваги на важливості усіх прав і свобод людини і громадянина.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на переліку прав і свобод, що порушується в умовах воєнного стану, підстави їх порушення, регулювання даного явища на законодавчому рівні та захист своїх прав і свобод, що полягає насамперед в обізнаності про особливості їх обмеження у воєнний час. Це надасть змогу зробити висновки щодо покращення згаданого інституту та проінформувати суспільство про ключові моменти обмеження прав і свобод людини.

Ключові слова: конституційні обмеження прав і свобод людини та громадянина, режим воєнного стану, законність утручання в права і свободи людини та громадянина, пропорційність обмеження, тимчасовість обмеження, кризові ситуації, що загрожують національній безпеці.

Summary. *Introduction.* This article is dedicated to the issue of human rights protection. Since the issue of their restriction is relevant in the context of martial law, everyone should know which of their rights and freedoms can be restricted and on what grounds.

We emphasise that human rights are an inalienable axiological element of Western legal culture. We determine that today the nature of human rights is imperative for the state: public authorities are obliged to ensure human rights; at the same time, they determine the limits of the state's powers. In order to restrict human rights, there must be a reasonable justification and grounds for the use of such state coercion, especially in martial law. Restrictions of rights in a state of emergency or martial law (if such restrictions are large-scale) are subject to stricter requirements, in particular, to the definition of purely legislative grounds, temporary nature and compliance with procedural forms of restriction.

It is concluded that the use of mechanisms for restricting human and civil rights and freedoms is possible only in exceptional circumstances in the manner and by the means provided for by current legislation. Such exceptions are contained in Article 64 of the Constitution of Ukraine, in particular, the introduction of martial law and the state of emergency. The authors define constitutional restrictions on human and civil rights and freedoms as a regime of temporary general or specific individual suspension or narrowing of the scope of rights and freedoms defined and guaranteed by the state, which are introduced by specially authorised bodies in martial law or a state of emergency in order to ensure the rights of others and national security.

Purpose. The purpose of the study is to analyse topical issues of human rights, their observance or restriction in today's realities.

Results. The study found that the topic of restrictions on human rights and freedoms under martial law does not receive sufficient attention, in particular in the academic sphere. However, this issue is extremely relevant, especially given the events in Ukraine. Further development of this topic may lead to improved implementation of the institution of restrictions on human rights and freedoms and the involvement of the international community to support and emphasise the importance of all human and civil rights and freedoms.

Discussion. In further research, it is proposed to focus on the list of rights and freedoms violated under martial law, the grounds for their violation, the regulation of this phenomenon at the legislative level and the protection of one's rights and freedoms, which consists primarily in awareness of the peculiarities of their restriction in wartime. This will make it possible to draw conclusions on how to improve this institution and to inform society about the key points of restriction of human rights and freedoms.

Key words: *constitutional restrictions on human and civil rights and freedoms, martial law regime, legality of interference with human and civil rights and freedoms, proportionality of restrictions, temporary restrictions, crisis situations threatening national security.*

Постановка проблеми. З 24 лютого 2022 року, коли війська російської федерації вторглися на українську територію, на всій території України було введено воєнний стан. Окрім буквальних людських втрат, будь-який збройний конфлікт тягне за собою обмеження певних прав людини. Основні права людини гарантуються Конституцією України та міжнародно-правовими документами, ратифікованими Верховною Радою України. Усі громадяни повинні бути впевнені, що їхні порушені права захищені, і що держава гарантує кожному рівну можливість доступу до засобів правового захисту. Для цього необхідно знати й розуміти всі особливості інституту обмеження прав людини в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітлення предмета дослідження базуються на теорії прав людини, що походять з природного, невідчужуваного та невід'ємного характеру прав людини. Водночас аспект обмеження прав і свобод людини в умовах особливого правового режиму воєнного стану не отримав достатньої уваги та є фрагментарним у сучасній юридичній науці.

Автор Х. М Маркович [2] розповідає про фокус пріоритетів саме на права і свободи людини в умовах воєнного стану, професор Львівського університету Л. В Ярмол [3] на Третій міжнародній науково-практичній конференції освітлював тему міжнародних та національних гарантій прав людини не зазнавати катувань, нелюдського поводження чи такого, що принижує людську гідність. І. Похиленко [4] у своєму збірнику матеріалів докладно розповів про те, як порушується свобода слова під час воєнного стану. М. В. Корнієнко (M. V. Kornienko) [6] було опубліковано загально правовий дискурс, у якому розкриті базові положення прав людини в умовах воєнного стану.

Н. В. Кохан (N. V. Kohan) [7] у електронному юридичному науковому журналі висказала думку про обмеження права на працю під час війни. Українська авторка О. В Кохановська [8] на практиці Європейського суду висвітлює питання проблеми реалізації права на свободу пересування. Колектив вітчизняних дослідників О. І Харитонова та Є. О Харитонов [10] на Третій міжнародній науково-практичній конференції освітлювали питання національної безпеки та права на приватність. Науковець А. В. Левченко [11] розповідала про можливість втручання у право на таємницю кореспонденції як спосіб отримання доказів в період воєнного стану.

Таким чином, необхідність обмежень прав і свобод людини в юридичній літературі відзначали багато дослідників, як минулого, так і сьогодення. Водночас важко не вказати на теоретичні напрацювання в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, які б глибоко та цілеспрямовано аналізували саме поняття та природу обмежень прав і свобод людини.

Мета. Метою дослідження є аналіз актуальних питань реалізації прав людини, їх дотримання чи обмеження в сьогоденнішніх реаліях.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання обмеження прав та свобод

людини і громадянина в умовах воєнного стану в національному та міжнародному законодавстві; 2) праці науковців, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині конституційного закріплення прав і свобод людини та аналізу, зокрема, щодо підстав обмеження виключного переліку прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану.

Аналіз предмета наукового дослідження забезпечується завдяки сучасним методам пізнання явищ і процесів правової дійсності, включаючи як загальнонаукові: діалектичний (для дослідження юридичної природи конституційно-правових обмежень прав та свобод людини і громадянина), системний (для розкриття й узагальнення існуючих на сьогодні питань закріплення конституційно-правових обмежень окремих прав та свобод людини і громадянина в Україні), аналізу і синтезу (для вивчення регулювання конституційно-правових обмежень прав і свобод людини в Україні); так і спеціальні: порівняльно-правовий (для дослідження різних поглядів науковців та юристів щодо поставленого питання), нормативно-юридичний, структурно-функціональний, статистичний, формально-логічний, прогнозування тощо.

Виклад основного матеріалу. Після початку повномасштабного вторгнення росії Україна офіційно оголосила про відхід від своїх обов'язків відповідно до Європейської Конвенції про права людини та Міжнародного пакту про громадянські й політичні права. Все це надало державі можливість встановлення певних обмежень прав і обов'язків, які не становитимуть порушення міжнародних договорів.

Правовий режим воєнного стану в Україні урегульований Законом України "Про правовий режим воєнного стану". У статті 6 йдеться про введення воєнного стану на території України Указом Президента України, а також визначається, що вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини й громадянина, тимчасово обмежуються у зв'язку із запровадженням воєнного стану із зазначенням терміну дії цих обмежень.

До того ж зазначаються тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб (ч. 5). Відповідно до даного Закону, конституційні права і свободи людини та громадянина мають право обмежуватися, а саме це статті 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, серед яких: обмеження права на недоторканість житла (ст. 30) і таємниці листування, телефонних розмов (ст. 31); змога втручання у приватне життя осіб (ст. 32); обмеження права на вільне пересування (ст. 33) та права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); обмеження права громадян на участь в управлінні державними справами, референдумах, виборах (ст. 38) і права на вільний вибір праці, залучення громадян до суспільно-корисних робіт, впровадження регламентованої законом трудової повинності (ст. 43) та ін.

Водночас ці обмеження повинні бути доречними, обґрунтованими та пропорційними, діяти тільки під час воєнного стану і мають переглядатися при видозмінненні бойових дій. У "Рекомендаціях громадських організацій щодо обмежень прав людини у воєнний час" міститься інформація про те, що влада не повинна розглядати відхилення від державних зобов'язань як можливість на власний розсуд порушувати основні права людини.

Вважаємо доречним розкрити сутність обмеження найважливіших, на нашу думку, прав і свобод людини.

Під час збройного конфлікту, право на життя, передбачене ст. 27 Конституції України як одне з основних прав людини, практично беззахисне. Війна, що призводить до різних форм насильства, включаючи вбивства, каліцтва, викрадення і тортури, безпосередньо порушує право на життя, гідність і недоторканність та стала сьогодні особливо серйозною проблемою, вартою уваги [2, с. 97].

Окремо хочемо звернути увагу на людську гідність (ст. 28 Основного Закону), яка, безсумнівно, є важливою і незамінною цінністю для людства. Загально визнано, що кожна людина має право на шанобливе поводження,

повагу особистості й захист від усіх форм знуцань, тортур і дискримінації. Навіть у разі оголошення воєнного стану в країні, якщо ми можемо говорити, що деякі права можуть бути обмежені з правомірних підстав, необхідно забезпечити, щоб людська гідність не була порушена. Міжнародне гуманітарне право, в науковій літературі назване як «право війни», зобов'язує суспільство слідувати нормам і принципам, що обмежують застосування насильства і забезпечують захист людської гідності під час військових конфліктів, як на законодавчому рівні, так і на рівні усвідомлення громадськості [2, с. 97-98].

У період повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну право людини на свободу від катувань та нелюдського поводження має бути максимально забезпечене. Це право є невіддільною частиною прав людини і має забезпечуватися державою за будь-яких обставин. Попри війну в країні, влада повинна максимально захищати права населення та допомагати у випадках порушень з боку російської федерації. Окупаційні війська вдавалися до психологічного тиску та катувань щодо населення на тимчасово окупованих територіях. Наші воїни зазнавали неймовірних знуцань з боку ворога. І сьогодні відомо багато жахливих історій про те, як росіяни поведуться з військовополоненими та такими діями порушують права людини.

22 серпня 2022 року в рамках міждержавної заяви, відповідно до Правил 39 Регламенту Європейського суду з прав людини було подано низку нових вимог щодо забезпечення права на життя та заборону катувань, гарантованих статтями 2 і 3 Конвенції, що стосується, зокрема, українських захисників "Азовсталі", які утримуються російськими окупаційними військами і запланований над ними "суд", який за наявною інформацією, було здійснено в окупованому росією Маріуполі [3, с. 161].

Все, що російські солдати зробили з українцями та нашими військовополоненими, є воєнним злочином. І він має бути

задокументований, зафіксований та оприлюднений для того, щоб притягнути до юридичної відповідальності всіх, хто причетний до зазначених нелюдських діянь.

Статтею 34 Конституції України передбачено правові гарантії на вільне вираження своїх думок і переконань, на свободу думки і слова. Кожен має право збирати, зберігати, використовувати та розповсюджувати інформацію вільно в усній, письмовій чи іншій формі [4, с. 77].

Проте, Кримінальний Кодекс було доповнено ст. 114-2, диспозиція якої передбачає таке правопорушення як несанкціоноване поширення інформації про переміщення, пересування чи місцеперебування Збройних Сил України, або інших військових формувань, про переміщення зброї, озброєння та бойових припасів по території України чи їх направлення в Україну, вчинене під час дії воєнного або надзвичайного стану [5].

За поширення інформації про переміщення, пересування або місце знаходження ЗСУ чи військової організації, якщо така інформація не була загальнодоступною Генеральним штабом української армії, вчинене в умовах війни або надзвичайного стану, передбачено позбавлення волі на строк від 5 до 8 років.

Важливими є статті про захист прав власності. Відповідно до ч. 5 ст. 41 Конституції України «примусове відчуження таких об'єктів із подальшим повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [6, с. 30]. У цій статті розповідається про об'єкти приватної власності, які відчужуються з мотивів суспільної необхідності. Хочемо ще зазначити, що відчужування робиться згідно з законодавством та передбачає відшкодування вартості об'єкта приватної власності.

Аналізуючи ст. 43 Основного Закону, можемо сказати, що обмеження права на зайняття працею виявляється у двох напрямках: 1) згідно із п. 3 ст. 8 Закону України «Про правовий статус воєнного стану», допускається під

час введення воєнного стану використовувати ресурси та працю підприємств, установ і організацій різних форм власності для оборони, вносити зміни у режим їхньої діяльності, проводити зміни в виробничій сфері та умовах праці, згідно із трудовим законодавством; 2) відповідно до п. 2 ст. 8 цього самого закону, враховується можливість введення трудової обов'язковості для працездатних осіб, які не залучені до праці в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури для виконання робіт оборонного характеру, а також для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, що виникли під час воєнного стану. Також можливе їх залучення, в умовах воєнного стану, до суспільно корисних робіт, спрямованих на задоволення потреб ЗСУ, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури, і які, як правило, не вимагають спеціальної професійної підготовки осіб [7, с. 189-190].

Держава гарантує свободу переміщення осіб, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законом. Загальне правове регулювання цього права визначається на рівні ст. 33 Конституції України, а також ст. 13 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р., ст. 2 Протоколу №4 від 16.09.1963 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що гарантує ряд прав і свобод, не визначених у Конвенції та Першому протоколі до неї, ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. [8, с. 158] Обмеження передбачаються Законом України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема ч. 5, 6, 7 ст. 8 цього закону та іншими нормативно-правовими актами [9].

Воєнний стан передбачає можливе втручання в приватне життя громадян. Це містить у собі контроль комунікацій та огляд особистих речей, документів і житла. Право на недоторканність приватного життя є

одним з прав людини, на яке негативно впливає посилення заходів державної безпеки. Право на приватність гарантується Конституцією України. Зокрема, ст. 30 захищає територіальну приватність (недоторканність житла); ст. 31 захищає таємницю спілкування (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції); ст. 32 захищає інформаційну недоторканність (не допускається втручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України); ст. 28 – певну фізичну приватність ("Жодна людина не може бути без її вільної згоди піддана медичним, науковим чи іншим дослідом") [10, с. 46-47].

Це відповідає статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція передбачає, що органи державної влади не повинні втручатися в особисте і сімейне життя в інтересах національної та громадської безпеки, економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, інакше як згідно із законом і за потреби в демократичному суспільстві. Вона передбачає, що не допускається втручання у право на повагу до життя.

Значна кількість змін у зв'язку з посиленням заходів безпеки торкнулася приватного життя. Крім того, були внесені зміни до правил проведення оглядів у кримінальних провадженнях, які дозволяють проводити огляд комп'ютерних даних. Це здійснюється прокурорами та слідчими, і може бути зафіксовано будь-яким зручним способом, наприклад, за допомогою фотографій, відео- чи фотознімків екрана, відеозаписів або в паперовому носії. Фахівці вважають, що фіксація персональних даних або приватних комунікацій наразі не врегульовані в рамках перевірки комп'ютерних даних [10, с. 47].

Слід зазначити, що слідчі дії, пов'язані з втручанням у приватне спілкування, повинні проводитися на підставі ухвали слідчого судді [10, с.

47]. Тому юристи наголошують на необхідності уточнення процедури огляду комп'ютерних даних з посиланням на загальне положення про втручання у приватне спілкування. В основному, це дані, що зберігаються в неурядових організаціях, стосуються здоров'я, релігійних чи політичних поглядів осіб. Хоча ці дані не обов'язково підпадають під визначення персональних, їх витік може завдати значної репутаційної, моральної, а іноді й фізичної шкоди особам.

У період воєнного стану небезпеки, пов'язані з кіберзагрозами, значно зросли. Зокрема, за численними повідомленнями ЗМІ, громадяни України постійно піддаються хакерським атакам з боку вороже налаштованих кіберзлочинців.

В даному контексті варто звернути увагу на те, що серед переліку прав і свобод, викладених у ст. 64 Конституції України, які не можуть бути обмежені навіть в умовах надзвичайного або воєнного стану, немає права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, яке гарантується ст. 31 Основного Закону України. Тому за певних підстав це право людини може бути обмежене. Вищезазначені положення Конституції України відповідають ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У Конвенції зазначено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки для життя громадян будь-яка держава може відступити від своїх договірних зобов'язань, але лише тою мірою, в якій це необхідно для пристосування до гостроти становища, за умови, що такі заходи не є несумісними з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом [11].

Стаття 163 чинного Кримінального кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за "порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер" [5]. Об'єктом злочину, передбаченого статтею 163 Кримінального кодексу України, є інформація, що міститься в

повідомленнях громадян і становить їх особисту таємницю. Водночас зазначається, що така таємниця є невіддільною частиною приватного життя кожної людини. З початку російського вторгнення в Україну офіційні інформаційні та телеграм-канали органів державної влади неодноразово публікували інформацію про публічні повідомлення та перехоплені телефонні розмови, якими російські військовослужбовці обмінювалися зі своїми рідними та близькими в росії. Зухвалість, жорстокість і відсутність моральних цінностей російських окупантів вражає. Очевидно, що таким чином інформація, яку полонені російські окупанти розкривають українським військовим, є абсолютно прийнятним доказом, адже наша армія свідомо не переглядала та не публікувала їхні листи, коли вони потрапляли в полон.

У зв'язку з воєнним станом наші правоохоронні органи можуть виправдано порушувати право таємниці листування та телефонних розмов задля безпеки населення та допомоги Збройним Силам України з метою побороти російського агресора та повернути територіальний кордон. Перехоплення телефонних розмов російського агресора з його рідними та близькими, прочитання листування та його подальша публікація можуть слугувати доказами злочинних дій росії на українській землі.

Невід'ємне право на недоторканність житла, гарантоване ст. 30 Конституції України, може бути обмежене на законних підставах. До таких підстав відносяться, зокрема, проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Однією з таких слідчих (розшукових) дій є обшук, дослідження якого завжди було цікавою темою серед науковців. Дотримання правил проведення обшуку, викладених у Кримінальному процесуальному кодексі, є важливим та необхідним, оскільки під час проведення обшуку суттєво обмежується право особи на недопущення до її житла чи іншого володіння [12, с. 38]. 01.05.2022 набули чинності зміни до Кримінального процесуального кодексу України, що регулюють

кримінальне провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення кримінального провадження в умовах воєнного стану" [13].

У ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України законодавець зазначає, що у разі відсутності об'єктивної можливості здійснення слідчим суддею своїх повноважень, у тому числі повноважень, передбачених статтями 233 та 234 Кримінального процесуального кодексу України, у встановлені законом строки, такі повноваження здійснюються керівником відповідної прокуратури за клопотанням прокурора або слідчим суддею за погодженням з прокурором з урахуванням вимог глави 37 Кримінального процесуального кодексу України [5]. Інтерпретуючи вищезазначене стосовно питання отримання дозволу на обшук, можна дійти висновку, що ця норма була успішною. Ми переконані, що надання дозволу на обшук безпосередньо керівником прокуратури прискорило б досудове розслідування.

Крім того, важливим аспектом можна назвати можливість проведення обшуку та огляду житла без участі понятих, якщо їх залучення об'єктивно неможливе або пов'язане з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, що є одним з найважливіших положень, що містяться в ч. 1 ст. 615 КПК. Проведення та результати слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуків, повинні фіксуватися шляхом безперервного відеозапису будь-якими доступними технічними засобами. Вважаємо, що відсутність понятих під час проведення слідчої дії допустима лише за умови її безперервної відеофіксації лише у воєнний час, як це передбачено законодавцем [12, с. 38-39].

Зміни до Кримінального процесуального кодексу України суттєво вплинули на правові обмеження прав людини під час проведення обшуків, враховуючи такі новели, як отримання дозволу керівника прокуратури на

проведення відповідної слідчої (розшукової) дії та проведення її без участі понять.

Важливо звернути увагу на обмеження права громадян на участь в управлінні державними справами, референдумах, виборах та мітингах. Заборона на мирні зібрання спрямована на забезпечення здійснення державою заходів правового режиму воєнного стану в умовах загрози життю народу. В умовах великомасштабного військового нападу на Україну законний відступ держави від міжнародного зобов'язання щодо забезпечення права на мирні зібрання без обмежень, згідно з чинним законодавством, при розв'язанні проблеми співвідношення прав особистих і суспільних інтересів, надана їй можливість для захисту, перш за все, життя та здоров'я людей в надзвичайних ситуаціях [14].

Відповідно до Ст. 19 Закону, під час воєнного стану діє пряма заборона на проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування; також діє заборона на проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; страйкування, зібрань великої кількості осіб та проведення акцій протесту [14, с. 471].

Слід зазначити, що Конституція України містить широкий перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені під час війни або надзвичайних ситуацій. Згідно з ч. 2 ст. 64 Основного Закону, не можуть бути обмежені права та свободи, що містяться в статтях 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції [2, с. 97].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сьогодні обмеження прав і свобод людини це необхідний елемент у взаємовідношенні народу та держави. Такі обмеження зазвичай викликають негативну реакцію соціуму, але вони впроваджуються і забезпечуються з раціональних мотивів, що спрямовані на захист прав і свобод людини від жорсткого поводження в різних формах, свавілля та на

збереження безпеки громадськості. Можливість обмеження прав і свобод людини з обґрунтованих підстав передбачають більшість міжнародно-правових актів, що регламентують такі права. Аналізуючи доктринальні джерела, можна сказати, що деякі науковці дійшли висновку: обмеження прав і свобод людини режимом воєнного стану чи іншої надзвичайної ситуації є тимчасовим призупиненням чи звуженням прав і свобод, закріплених Конституцією України, в інтересах забезпечення прав інших людей, та забезпечення національної безпеки й оборони України.

Вважаємо за необхідне зазначити, що обмеження прав людини є відмінною категорією від порушень прав людини, і тому їх слід розрізняти. Обмеження прав людини виникають тоді, коли держава або інший суб'єкт обмежує здійснення визначених законом прав людини за певних обставин у законних цілях, таких як забезпечення громадської безпеки, охорона громадського порядку, охорона здоров'я, прав і свобод інших людей або інтересів суспільства в цілому. Обмеження прав людини завжди пов'язані з умовами і мають бути співмірними з об'єктивними цілями, які вони переслідують. Водночас порушення прав людини завжди перевищують допустимі межі.

Усі заходи, що обмежують права людини під час введення воєнного стану, мають лише одну основну мету: захист життя людей та підтримання порядку в державі. Процесуально даний інститут характеризується настанням фактичних та юридичних наслідків, які є несприятливими для реалізації законних інтересів певних фізичних та/або юридичних осіб, права і свободи яких обмежуються, задоволення відповідних законних інтересів суб'єктів владних повноважень, які встановлюють ці обмеження, або реалізації інтересів третіх осіб, зацікавлених в існуванні цих обмежень.

Література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
2. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 95–99.
3. Ярмол Л. В., Підгородецька О. Право людини не зазнавати катування, нелюдського поводження чи такого, що принижує людську гідність: міжнародні та національні гарантії забезпечення. *Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Третьої міжнародної науково-практичної конференції* (Львів, 28 квітня 2023 р.) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. проф. Л. В. Ярмол, О. І. Баскакова. Київ: КНТ, 2023. 190 с.
4. Похиленко І. Щодо обмеження права на свободу слова в умовах воєнного стану. *Збірник матеріалів IV міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених*. 2022. С. 77–79.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 25-26. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
6. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27-31.
7. Кохан Н. В. Обмеження права на працю в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С.189-193.

8. Кохановська О. В. Проблеми реалізації права на свободу пересування в Україні і практика Європейського суду. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 157-163.
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
10. Харитонова О. І., Харитонов Є. О. Право на приватність і національна безпека. *Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Третьої міжнародної науково-практичної конференції* (Львів, 28 квітня 2023 р.) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. проф. Л. В. Ярмол, О. І. Баскакова. Київ: КНТ, 2023. 190 с.
11. Левченко А. В. Можливість втручання у право на таємницю кореспонденції як спосіб отримання доказів у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 70. С. 411-416.
12. Смелянов Р. О., Белікова Є. Право людини на недоторканість житла в умовах воєнного стану. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу* (23 вересня 2022 р.) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 332 с.
13. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. *Голос України*. 2022. № 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 11.11.2023).

- 14.Дорошенко Н. О. Обмеження права на мирні зібрання в умовах воєнного стану. *Особливості міжнародно-правового та національного регулювання: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф.* 2022. Т. 2. С. 468–472.
- 15.Обушко В. В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: мат-ли III Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 59–60.
- 16.Білокурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава: науковий журнал.* 2022. № 46. С. 7-18.
- 17.Братель С. Г., Пишна А. Г. Особливості обмеження прав людини на свободу пересування в умовах правового режиму воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. № 1-2. С. 236-240.
- 18.Демичева А. В. Проблема обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. XI Міжнар. науково-практ. конф.* Вінниця, 2022. С. 45–46.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. [Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on 28 June 1996]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Markovych Kh. M. Prava i svobody liudyny v umovakh voiennoho stanu: fokus priorytetiv [Human rights and freedoms under martial law: focus of priorities]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2023. 4. S. 95-99 [in Ukrainian].
3. Yarmol L. V., Pidhorodetska O. Pravo liudyny ne zaznavaty katuvannia, neliudskoho povodzhennia chy takoho, shcho prynyzhuiie liudsku hidnist: mizhnarodni ta natsionalni harantii zabezpechennia [The human right not to be subjected to torture, inhuman or degrading treatment or punishment: international and national guarantees]. *Nezalezhnist Ukrainy: prava liudyny ta natsionalna bezpeka: zbirnyk materialiv Tretoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv: KNT, 2023. 190 s. [in Ukrainian].
4. Pokhylenko I. Shchodo obmezhenia prava na svobodu slova v umovakh voiennoho stanu [On the restriction of the right to freedom of speech under martial law]. *Zbirnyk materialiv IV mizhnarodnoi naukovo konferentsii studentiv i molodykh vchenykh*. 2022. S. 77-79 [in Ukrainian].
5. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04/05/2001 No. 25-26]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
6. Korniienko M.V. Prava liudyny v umovakh voiennoho stanu: zahalnopravovyi dyskurs [Human rights under martial law: general legal discourse]. *Pivdenoukrainskyi pravnychy chasopys*. 2022. 1-2. S. 27-31 [in Ukrainian].
7. Kokhan N.V. Obmezhenia prava na pratsiu v umovakh voiennoho stanu [Restrictions on the right to work under martial law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2022. 7. S.189-193 [in Ukrainian].
8. Kokhanovska O. V. Problemy realizatsii prava na svobodu peresuvannia v Ukraini i praktyka Yevropeiskoho sudu [Problems of exercising the right to freedom of movement in Ukraine and the practice of the European Court of Justice]. *Chasopys tsyvilistyky*. 2015. 18. S. 157-163 [in Ukrainian].

9. Pro pravovyi rezhytm voiennoho stanu: Zakon Ukrainy [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
10. Kharytonova O. I., Kharytonov Ye. O. Pravo na pryvatnist i natsionalna bezpeka [The right to privacy and national security]. *Nezalezhnist Ukrainy: prava liudyny ta natsionalna bezpeka: zbirnyk materialiv Tretoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv: KNT, 2023. 190 s. [in Ukrainian].
11. Levchenko A. V. Mozhlyvist vtruchannia u pravo na taiemnytsiu korespondentsii yak sposib otrymannia dokaziv u period voiennoho stanu [Possibility of interference with the right to secrecy of correspondence as a means of obtaining evidence during martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*. 2022. № 70. S. 411-416 [in Ukrainian].
12. Yemelianov R.O., Belikova Ye. Pravo liudyny na nedotorkanist zhytla v umovakh voiennoho stanu [The human right to inviolability of the home under martial law]. *Kryminalna yustyttsiia v Ukraini: realii ta perspektyvy: materialy Kruhloho stolu*. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2022. S. 332 [in Ukrainian].
13. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 14.04.2022 r. № 2201-IX [On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine to Improve the Procedure for Conducting Criminal Proceedings under Martial Law: Law of Ukraine № 2201-IX (2022, April 14)]. *Holos Ukrainy*, 96 [in Ukrainian].
14. Doroshenko N. O. Obmezhennia prava na myrni zibrannia v umovakh voiennoho stanu [Restrictions on the right to peaceful assembly under

- martial law]. *Osoblyvosti mizhnarodno-pravovoho ta natsionalnogo rehuliuвання: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. 2022. T. 2. S. 468-472 [in Ukrainian].
15. Obushko V. V. Obmezhenia prav liudyny i hromadianyna v umovakh vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [Restrictions on human and civil rights in the context of martial law in Ukraine]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: materialy III Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. Dnipro: DDUVS. 2019. S. 59-60 [in Ukrainian].
16. Biloskurska O. V., Fedorchuk M. D. Normatyvno-pravove rehuliuвання obmezhenia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny i hromadianyna v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Legal regulation of restrictions on constitutional rights and freedoms of man and citizen under martial law in Ukraine]. *Pravova derzhava*. 2022. 46. S. 7-18 [in Ukrainian].
17. Bratel S.H., Pyshna A.H. Osoblyvosti obmezhenia prav liudyny na svobodu peresuvannia v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Peculiarities of restriction of human rights to freedom of movement under the legal regime of martial law]. *Pivdenoukrainskyi pravnychyi chasopys*. 2022. 1-2. S. 236-240 [in Ukrainian].
18. Demycheva A. V. Problema obmezhenia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [The problem of human rights restrictions under martial law in Ukraine]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnogo rozvytku derzhavy: tezy dopovidi XI mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Vinnytsia, 2022. S. 45-46 [in Ukrainian].